

Agnieszka Zaborowska

Bezdomność kobiet na przykładzie miasta Radomia

Wprowadzenie. Wiadomości ogólne o bezdomności

Bezdomność jest zjawiskiem wieloaspektowym i skomplikowanym. Sytuacja bezdomności nie sprowadza się wyłącznie do braku schronienia czy domu. Jest jednocześnie brakiem poczucia bezpieczeństwa, stabilności, zaspokajania podstawowych potrzeb i radzenia sobie z trudnościami życiowymi. Bezdomność to przejaw szerokiego procesu, na który składają się zagadnienia natury psychologicznej, społecznej jak również gospodarczej i politycznej. W przypadku bezdomności mamy do czynienia równocześnie z problemem jednostkowym i problemem społecznym. Przyczyn bezdomności upatruje się zarówno w indywidualnych predyspozycjach, jak również w czynnikach natury społecznej.

Bezdomność w Polsce jest zjawiskiem wyraźnym i posiada swoją specyfikę, ale jest również problemem na skalę światową. Złożoność zjawiska stwarza konieczność zainteresowania się tym problemem różnych dziedzin naukowych, takich jak: psychologia, socjologia, pedagogika, polityka społeczna. Bezdomność nie jest zjawiskiem nowym, istnieje od dawna, choć z czasem zmienia się swoistość i dynamika zjawiska¹.

Pomimo, iż bezdomność jest zjawiskiem powszechnym, to zasób wiedzy na ten temat jest niewielki. Jest raczej utożsamiana z jakimś tajemniczym światem pozbawionym jakichkolwiek reguł i zasad. Większość z nas nie chce mieć wiele wspólnego z osobami, które nie żyją według określonych norm. Bezdomność kojarzona jest z patologią i czymś nagannym. Wynika to z pewnością z niewiedzy, ze stylu życia, jaki prowadzimy, ale również bardzo często ze strachu. Takie podejście i świadomość społeczna ludzi prowadzi do stygmatyzacji osób bezdomnych, naznaczania ich „etykietką” przestępców, alkoholików, ludzi pozbawionych jakichkolwiek zasad².

Agnieszka Zaborowska, doktorantka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego na Wydziale Nauk Społecznych, kierunek socjologia. Temat rozprawy: *Bezdomność w polityce społecznej na przykładzie miasta Radomia. Analiza socjologiczna*.

Jest członkiem Polskiego Towarzystwa Polityki Społecznej. Zainteresowania badawcze: kwestie społeczne, zjawiska patologii społecznych, praca socjalna, marginalizacja i wykluczenie społeczne, społeczna problematyka bezdomności.

¹ A. Majewska, *Problemy reintegracji społecznej bezdomnych* [w:] *Integracja socjalna w społecznościach lokalnych*, red. K. Głębicka, Radom 2008, s. 53.

² M. Gagacka, *Stygmatyzacja bezdomnych i ich marginalizacja w świetle badań lokalnej opinii społecznej* [w:] *Bezdomność. Szkice z socjologii, polityki społecznej i katolickiej nauki społecznej*, red. J. Mazur OSPPE, Lublin 2006, s. 94-110.

Bezdomność jako współczesna kwestia społeczna*

Obecnie możemy mówić o bezdomności jako o współczesnej kwestii społecznej. Terminem „kwestii społecznej” określa się: „w szerszym znaczeniu – ogół skutków niedostosowania organizacji życia społecznego do indywidualnych i zbiorowych potrzeb lub też sytuację, w której podstawowe procesy nabierają cech patologicznych; w węższym znaczeniu – konkretny problem społeczny o najwyższym stopniu dotkliwości, generujący sytuacje krytyczne w życiu jednostek i zbiorowości, a zarazem powoduje zakłócenia w funkcjonowaniu.”³ Zarówno w węższym, jak i w szerszym znaczeniu można odnaleźć cechy kwestii społecznej, które byłyby charakterystyczne dla zjawiska bezdomności. Bezdomność jest, bowiem niewątpliwie konsekwencją niedostosowania organizacji działających w obszarze pomocy społecznej, jednocześnie jest dotkliwym problemem społecznym i sytuacją kryzysową w życiu jednostek nią dotkniętych.

W Polsce bezdomność jako kwestia społeczna ujawniła się po roku 1989. Nie oznacza to jednak, że wcześniej nie istniała. Problem bezdomności występował, aczkolwiek w mniejszych rozmiarach niż obecnie, a poza tym był niewygodny dla ówczesnych władz i przez to skrzętnie ukrywany. W latach 90. w okresie transformacji społeczno-ustrojowej wzrosły rozmiary bezdomności i urosła ona do rangi kwestii społecznej. Okazało się bowiem, że wiele osób utraciło miejsce pracy, czego następstwem była utrata domu. Dla znacznej części społeczeństwa, zmiany jakie niosła ze sobą transformacja, przyniosły negatywne skutki odnośnie poziomu życia. Dla wielu osób dostęp do rynku pracy stał się trudny, a co za tym idzie, brak środków na utrzymanie pociągał za sobą zadłużenia i w konsekwencji utratę dachu nad głową. Osoby zatrudnione w dużych zakładach pracy, mieszkające w hotelach robotniczych, nagle straciły jednocześnie miejsce zatrudnienia i zamieszkania. Opuszczający zakłady karne, czy domy dziecka, niemalże automatycznie byli skazani na brak pracy i życie w warunkach biedy i ubóstwa⁴. Z różnych powodów ludziom było trudno przystosować się do tempa zmian. Brak umiejętności podejmowania samodzielnych decyzji, brak odpowiednich kwalifikacji, szerzące się bezrobocie, to tylko niektóre z powodów popadania w bezdomność.

Współcześnie bezdomność należy do kwestii społecznych o dotkliwym charakterze patologicznym. Jest ona szczególnie tragiczną w skutkach kwestią społeczną, osoby dotknięte bezdomnością są pozbawione umiejętności radzenia sobie ze swoim życiem⁵. Ich życie ulega degradacji we wszystkich wymiarach: społecznym, psychicznym i fizycznym. Bezdomni są wykluczeni z wielu sfer życia społecznego oraz pozbawieni więzi z rodziną i najbliższym otoczeniem⁶. Poprzez utratę domu, co często jest poprzedzone utratą pracy jednostka traci określoną pozycję społeczną. Bezdomni zdają się być najbardziej marginalizowaną grupą społeczną. We współczesnym świecie, wolnorynkowy system gospodarczy powoduje rozwarstwianie się społeczeństwa na biednych i bogatych, przy czym grupa biednych nie korzysta z ogólnego rozwoju gospodarczego, a co gorsza ogranicza się ich dostęp do życia społecznego. Bezdomni jako najbiedniejsza grupa ludzi w strukturze społecznej są niemalże absolutnie wykluczeni z partycypacji w życiu publicznym⁷. Bezdomnym przypisuje się stereotyp włóczęgi,

* Rozdział zaczerpnięty z artykułu mojego autorstwa pt. *Pomoc bezdomnym na przykładzie miasta Radomia* [w:] *Biuletyn informacyjny. Diagnoza socjalna regionu radomskiego – wybrane zagadnienia – aspekt instytucjonalny*, red. M. Gagacka, Radom 2008.

³ *Encyklopedia PWN*, Warszawa 2000, s. 107.

⁴ A. Majewska, *Bezdomność w mieście Radomiu. Analiza form pomocy* [w:] *Biuletyn informacyjny. Diagnoza so-cjalna regionu radomskiego – wybrane zagadnienia*, red. J. Kida, Radom 2007, s. 82.

⁵ L. Stankiewicz, *Zrozumieć bezdomność*, Olsztyn 2002, s. 14.

⁶ M. Oliwa-Ciesielska, *Piętno nieprzypisania. Studium o wyizolowaniu społecznym bezdomnych*, Poznań 2004, s. 7.

⁷ A. Majewska, *op. cit.*, s. 56-58.

alkoholika, osoby bez zasad i wartości. W ogromnej większości osoby bezdomne spotykają się z dezaprobatą opinii publicznej, a co za tym idzie z wyłączeniem ich z życia zbiorowego. W miarę pogłębiającej się izolacji, bezdomni przybierają nową świadomość „bycia” bezdomnym. Wiąże się to z utratą pełnionych przez nich dotychczasowych ról społecznych oraz z nabywaniem nowych. Bezdomni zawierają nowe znajomości, nowe więzy, a także nowe dla nich doświadczenia związane z dostępem do instytucji publicznych⁸.

Charakterystyka zakresu pomocy społecznej oferowanej bezdomnym kobietom na przykładzie miasta Radomia

Bezdomność to jeden z najpoważniejszych problemów społecznych, który prowadzi do wykluczenia społecznego nie tylko pojedynczych osób, ale nawet całych rodzin nią dotkniętych. Bezdomność jest jedną z przesłanek uprawniających do ubiegania się o świadczenia z pomocy społecznej. Pomoc osobom bezdomnym z prawnego punktu widzenia jest przede wszystkim zadaniem gminy. Zadania z zakresu pomocy społecznej są organizowane przez OPS lub centra pomocy rodzinie. Gmina Miasta Radom obowiązek udzielenia pomocy bezdomnym realizuje za pośrednictwem Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej. Działem, który jest odpowiedzialny za udzielanie pomocy osobom bezdomnym są Domy dla Bezdomnych Kobiet i Mężczyzn, ukierunkowane na niesienie pomocy osobom i rodzinom pozbawionym dachu nad głową. Domy dla bezdomnych zapewniają:

- schronienie,
- jeden gorący posiłek dziennie,
- niezbędną odzież,
- pomoc pracownika socjalnego w rozwiązywaniu problemów bytowych i dążeniu do stabilizacji w tym zakresie.

W okresie jesienno-zimowym (od 1 października do 30 kwietnia) w ramach realizacji zadań na rzecz bezdomnych prowadzona jest noclegownia zapewniająca schronienie zarówno mężczyznom, jak i kobietom.

W placówkach dla bezdomnych kierowanych przez MOPS jest zatrudnionych 15 pracowników: 1 kierownik, 12 opiekunów oraz dwóch pracowników socjalnych. Warty zauważenia jest fakt, iż w tak dużym mieście jak Radom (ok. 300 tys. mieszkańców) Dom dla Bezdomnych Mężczyzn i Dom dla Bezdomnych Kobiet są jedynymi placówkami świadczącymi stacjonarną, całoroczną pomoc. Reszta działalności na terenie miasta to w szczególności działalność po-zarządowa, sprowadza się do prowadzenia jadłodajni, zbiórki jedzenia i odzieży, pomocy duchowej.

Bezdomne kobiety ze względu na specyficzne cechy wymagają wyjątkowej pracy i szczególnej opieki. Placówką, która w głównej mierze odpowiedzialna jest za udzielanie pomocy kobietom i dzieciom jest Dom dla Bezdomnych Kobiet. Jest to ośrodek całoroczny, natomiast w okresach wzmożonej potrzeby miejsca dla kobiet i dzieci wydzielone są również w noclegowni. Dom dla Bezdomnych Kobiet dysponuje czterdziestoma miejscami mieszkalnymi i z reguły wykorzystany jest w całości. Istotnym jest fakt, iż w większości kobiety mieszkające w ośrodku posiadają dzieci, które zajmują około połowy miejsc.

Ilość miejsc, jakimi dysponuje dom dla bezdomnych kobiet oraz noclegownia ilustruje zestawienie w tabeli nr 1.

⁸ M. Gagacka, *op. cit.*, s. 96-97; M. Nóżka, *Marginalizacja w środowisku osób bezdomnych [w:] Marginalizacja w problematyce pedagogiki społecznej i praktyce pracy socjalnej*, red. K. Marzec-Holka, Bydgoszcz 2005, s. 218.

Tabela nr 1.

Ilość miejsc noclegowych w domu dla bezdomnych kobiet w latach 2002–2006.

Placówka	Lata				
	2002	2003	2004	2005	2006
dom dla bezdomnych kobiet	34	34	34	39	40
noclegownia	18 M	20 M	20 M	24 M	24 M
		6 K	6 K	6 K	6 K

M – dla mężczyzn

K – dla kobiet

Źródło: Dane udostępnione przez kierownika domów dla bezdomnych w Radomiu.

W powyższym zestawieniu uwzględnione zostały jedynie miejsca stałe, należy jednak zaznaczyć, że w sytuacjach kryzysowych istnieje możliwość zwiększenia ich liczby o 15 miejsc. Średnie wykorzystanie miejsc noclegowych kształtuje się na poziomie 70–80%, natomiast w okresie jesienno-zimowym schronisko obłożone jest w 100%. Zestawienie danych przedstawiających wykorzystywanie miejsc w Domu dla Bezdomnych Kobiet i Noclegowni prezentuje tabela nr 2.

Tabela nr 2.

Analiza udzielonego schronienia w domu dla bezdomnych kobiet oraz w noclegowni.

Lp.	Nazwa placówki	2002	2003	2004	2005	2006	2007
1.	Dom dla kobiet						
	przyznane świadczenia (osoby)	36	39	35	41	45	33
	w tym liczba kobiet	21	21	21	20	23	17
	w tym liczba dzieci	15	18	14	21	22	16
2.	Noclegownia						
	przyznane świadczenia (osoby)	181	243	392	270	273	239
	w tym mężczyźni	107	166	298	187	198	166
	w tym kobiety	40	47	54	52	47	44
	w tym dzieci	34	30	40	31	28	29
3.	Mieszkania chronione						
	przyznane świadczenia (osoby)			4	8	4	4
	w tym kobiety			1	2	1	1
	w tym dzieci			3	6	3	3

Źródło: Dane udostępnione przez kierownika domów dla bezdomnych w Radomiu.

Na rzecz bezdomnych kobiet prowadzona jest indywidualna praca na dwóch poziomach:

1. Materialnym – zabezpieczenie podstawowych potrzeb egzystencjalnych, co oznacza zapewnienie tymczasowego schronienia, gorącego posiłku, odpowiedniej odzieży oraz umożliwienie dokonywania zabiegów higienicznych.
2. Pozamaterialnym – praca socjalna oraz specjalistyczne poradnictwo prawne i psychologiczne.

W przypadku pomocy pozamaterialnej głównym celem podejmowanych działań jest włączenie bezdomnych kobiet w proces rozwiązywania problemów. Zadaniem pracy socjalnej prowadzonej w placówkach jest doprowadzenie do wyjścia z bezdomności oraz życiowego usamodzielnienia się.

Ponadto w placówkach realizowane są inne formy pomocy i wsparcia, które mają na celu pomoc kobietom w powrocie do normalnego życia. Różne formy integracji i warsztatów koncentrują się na odnawianiu umiejętności do normalnego funkcjonowania w społeczeństwie i zdolności adaptacyjnych. Bardzo ważne w procesie reintegracji jest rozbudzanie wśród bezdomnych kobiet motywacji do pracy nad samą sobą. Wśród działań pozamaterialnych podejmowanych na rzecz bezdomnych kobiet oraz dzieci można wyróżnić:

- grupy wsparcia w ramach, których odbywają się cykliczne spotkania przy współpracy wolontariuszy ze Wspólnoty „AA” z terenu Radomia,
- otwarte spotkania integracyjno – informacyjne bezdomnych i zagrożonych bezdomnością z osobami uzależnionymi w abstynencji,
- cykliczne spotkania zamknięte mieszkańców domów dla bezdomnych i noclegowni z wolontariuszami z Międzynarodowej Fundacji „OWRZE” zajmującej się terapią uzależnień,
- stały udział dzieci bezdomnych w zajęciach rozwojowych w świetlicy „Caritas – Diecezja Radomska”,
- współpraca z nauczycielami nauczania zintegrowanego,
- otwarte spotkania integracyjne bezdomnych kobiet i dzieci z mieszkańcami Radomia z okazji: Dnia Matki, Dnia Kobiet, Dnia Dziecka, Mikołaja, Świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocnych,
- pomoc po opuszczeniu szpitala, zakładu karnego, Domów Pomocy Społecznej,
- kreowanie postaw opiekuńczo-wychowawczych u matek,
- samopomoc – opieka nad osobami niepełnosprawnymi.

Mieszkanki domu dla bezdomnych włączone są w działania na rzecz lokalnych społeczności, uczestniczą w lokalnych wydarzeniach i akcjach, a także wykonują prace porządkowe na terenach ośrodków dla bezdomnych. Takie postawy mają wywoływać u nich chęć zmiany własnego życia, pokazywać mechanizmy normalnego funkcjonowania w społeczeństwie i wzbudzać pragnienie dążenia do wyjścia z bezdomności.

Głównym źródłem finansowania placówki dla bezdomnych kobiet jest budżet gminy. Ponadto dom otrzymuje dotacje celowe z budżetu państwa i różnego rodzaju pomoc finansową i pozamaterialną (żywność, środki czystości, odzież, wyposażenie) od sponsorów i darczyńców. Średni koszt utrzymania osoby w domu dla bezdomnych kobiet w roku 2006 wynosił 16,03 zł za osobę.

Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Radomiu, realizując zadania na rzecz osób bezdomnych, współpracuje m.in. z organizacjami kościelnymi: Caritas Diecezji Radomskiej, Caritas Pallotyńska, Klasztor Ojców Bernardynów oraz z organizacjami świeckimi: Ośrodkiem Interwencji Kryzysowej i Radomskim Bankiem Żywności. Wszystkie te organizacje współtworzą sieć placówek, które przy ścisłej współpracy zapewniają kompleksową pomoc osobom bezdomnym na terenie miasta Radomia.

Bezdomność kobiet w Radomiu w świetle badań

Aby lepiej uwydatnić i zrozumieć problem bezdomności kobiet niniejsze opracowanie powstało na podstawie badań, przeprowadzonych na osobach bezdomnych mieszkających w domach dla bezdomnych oraz korzystających z usług jadalni na terenie Radomia. Badanie było sporządzone na potrzeby napisania doktorskiej pracy naukowej i przeprowadzone przez autorkę w okresach jesienno-zimowym w latach 2005–2007. Na potrzeby niniejszego artykułu, spośród całej populacji badanych zostały wyodrębnione badania przeprowadzone na kobietach. Badanie zostało przeprowadzone w formie wywiadu ankietowego i wzięły w nim udział 22 kobiety.

Przeważającą większość osób bezdomnych to mężczyźni, podobnie sytuacja ma się w Radomiu, dlatego liczba badanych kobiet jest niewielka. Drugim powodem jest fakt, iż kobiety trudniej od

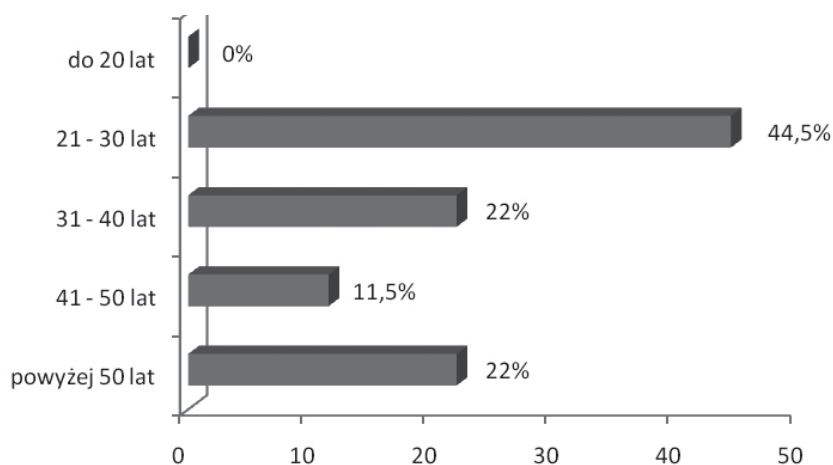
mężczyzn opowiadają o swoich uczuciach i przeżyciach, są bardziej skryte, dlatego też nie wszystkie z kobiet zgodziły się na przeprowadzenie badania.

Niemniej jednak pomimo niewielkiej liczby ankietowanych, można wysnuć bardzo ciekawe wnioski, zarówno na podstawie wywiadów jak i samej obserwacji bezdomnych kobiet.

Na przykład zaskakującym jest fakt iż większość z badanych kobiet to osoby bardzo młode. Aż 44,5% ankietowanych to osoby pomiędzy 21 a 30 rokiem życia. 22% stanowią kobiety w przedziale 31-40 lat i powyżej 50 lat oraz 11,5 % w przedziale 41-50 lat.

Wykres nr 1.

Wiek badanych kobiet

Kobiety, które nie chciały poddać się badaniu, wyglądały na osoby młode. Zdecydowana większość kobiet mieszkających w domu dla bezdomnych to osoby do 40 roku życia. Jest to niewątpliwie fakt, który może niepokoić. Dlaczego osoby tak młode, zdrowe (wszystkie ankietowane kobiety oceniają swój stan zdrowia jako dobry), mogące podjąć pracę i próbować zacząć normalne życie, skazane są na taki los? Odpowiedź na to pytanie nie jest prosta. Często wydarzenia z przeszłości nie pozwalają na usamodzielnienie się. Większość ankietowanych kobiet posiada kilkoro dzieci. Dziewczyny w wieku dwudziestu paru lat posiadają trójkę, a nawet czwórkę dzieci. Zbyt wczesna inicjacja seksualna, patologia w rodzinie, nieumiejętność planowania i zarządzania swoim dalszym życiem to tylko niektóre z powodów, które przyczyniły się do tego, że teraz znajdują się w Domu dla Bezdomnych. Bardzo często jednak zdarza się, że osoby te charakteryzują się roszczeniową postawą i biernością w podejmowaniu jakichkolwiek działań w celu przerwania bezdomności.

Badane kobiety jako przyczyny utraty dachu nad głową najczęściej podawały rozpad małżeństwa (44,4%), ale równie często przemoc w rodzinie, stosowaną przez męża, konkubenta bądź ojca. Inne powody wymieniane przez ankietowane to alkoholizm, brak pracy, eksmisja, opuszczenie domu dziecka.

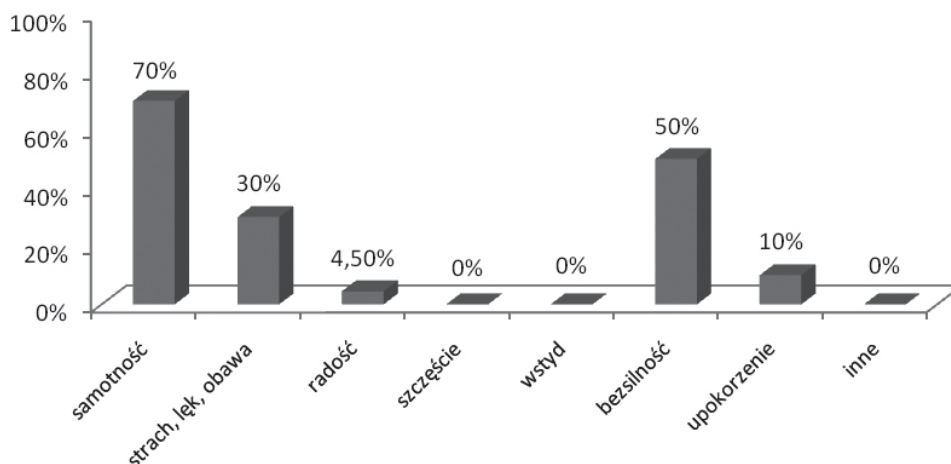
Ciekawym jest fakt, iż pomimo tak młodego wieku ankietowanych, czas trwania w bezdomności nie jest wcale krótki. Aż dwanaście osób na pytanie: „Jak długo nie ma Pani stałego miejsca zamieszkania”, odpowiedziało, że od 1 roku do 3 lat. Dwie osoby odpowiedziały że ponad 10 lat, cztery osoby od 5 lat do 10 i również 4 od 3 miesięcy do 1 roku. Czas trwania w bezdomności badanych ilustruje tabela nr 3.

Tabela nr 3.
Czas trwania w bezdomności badanych kobiet.

Czas trwania w bezdomności badanych	Ogółem
do 3 miesięcy	-
od 3 miesięcy do roku	4
od 1 roku do 3 lat	12
od 3 lat do 5 lat	-
od 5 lat do 10 lat	4
ponad 10 lat	2
Razem	22

Ważnym aspektem funkcjonowania kobiet bezdomnych, a także wskazówką dla stosowanych form pomocy tej grupie jest analiza ich kondycji psychicznej. Na pytanie: „Jakie uczucia najczęściej Pani towarzyszą?” przeważająca większość, bo aż 70% ankietowanych odpowiedziało, że samotność. Odpowiedzi, które często się pojawiały to: bezsilność, upokorzenie, strach, lęk, obawa, a jedna osoba udzieliła odpowiedzi: radość. Często nie zdajemy sobie nawet sprawy, jak bardzo takie osoby są nieszczęśliwe. Świadczyć o tym może fakt, iż prawie wszystkie kobiety odpowiedziały, że czują się samotne. Osoby bezdomne mają poczucie wyobcowania i odseparowania od społeczeństwa. Czują się porzucone i nie akceptowane, odczuwają potrzebę bliskich kontaktów z innymi. Więzy społeczne, jakie ich łączą z innymi bezdomnymi bądź napotykanymi ludźmi są raczej słabe i krótkotrwałe. Samotność jest niewątpliwie nieszczęściem, które dotyka bezdomne kobiety, pomimo iż większość z nich posiada dzieci to jednak potrzebują one kontaktów z innymi osobami dorosłymi, chociażby z mężczyznami. Poza samotnością bezdomnym kobietom często towarzyszą uczucia strachu, leku i obawy. Nieodłącznym uczuciem towarzyszącym bezdomnym kobietom jest bezsilność. Nieustannie walczą o przetrwanie i często przegrywają z obowiązującym prawem, z dostępnością do opieki społecznej i z własnymi słabościami. Czują się bezsilne wobec przeszkód, jakie stają na ich drodze i tracą wiarę w możliwość ich pokonania. Wykres nr 2 obrazuje uczucia towarzyszące badanym.

Wykres nr 2.
Uczucia towarzyszące badanym bezdomnym (w %) *.

* Dane nie sumują się do 100, bowiem ankietowani podawali więcej niż jedną odpowiedź.

Badanie kobiecej bezdomności jest zawsze bardzo trudne i specyficzne. W niniejszym opracowaniu wykorzystano tylko nieliczne z wielu wątków badania. Bezdomne kobiety są szczególną grupą badawczą, praca z nimi wzbudza zawsze ogromne emocje, zarówno u badanych kobiet jak i u badacza. Podczas przeprowadzania badań ankietowanych badanym towarzyszyły silne uczucia. Dotykanie wątków intymnych i osobistych nierzadko wywoływało skrajne emocje. Przy przeprowadzaniu tego typu badań, niezmiernie istotna staje się rola badacza. Badając bezdomność na terenie jednego miasta nie można stwierdzić, że jest to próba reprezentatywna. Niemniej jednak to, co potrafi zaobserwować osoba przeprowadzająca badania ma z pewnością ogromną wartość naukową. Przebywanie w środowisku osób bezdomnych daje pole do niezliczonych refleksji nad istotą zjawiska bezdomności.

Interpretacja przeprowadzonych badań pokazuje ciekawe cechy bezdomności wśród kobiet. Między innymi ujawnia fakt, iż bezdomność nie jest tylko domeną kobiet starszych. Zadaniem, a jednocześnie wyzwaniem dla instytucji działających na rzecz bezdomnych powinno być pokazanie kobietom, w jakie role społeczne powinny wejść, że oprócz roli matki mogą być żoną, uczniem, pracownikiem, normalnym obywatelem społeczeństwa. Zaszczepienie w nich chęci pełnienia tych ról społecznych może stać się receptą na rozwiązanie trudnej sytuacji.

Bibliografia:

- *Encyklopedia PWN*, Warszawa 2000.
- Gagacka M., *Stygmatyzacja bezdomnych i ich marginalizacja w świetle badań lokalnej opinii społecznej* [w:] *Bezdomność. Szkice z socjologii, polityki społecznej i katolickiej nauki społecznej*, red. J. Mazur OSPPE, Lublin 2006.
- Majewska A., *Problemy reintegracji społecznej bezdomnych* [w:] *Integracja socjalna w społecznościach lokalnych*, red. K. Głąbicka, Radom 2008.
- Majewska A., *Bezdomność w mieście Radomiu. Analiza form pomocy* [w:] *Biuletyn informacyjny. Diagnoza socjalna regionu radomskiego – wybrane zagadnienia*, red. J. Kida, Radom 2007.
- Nóżka M., *Marginalizacja w środowisku osób bezdomnych* [w:] *Marginalizacja w problematyce pedagogiki społecznej i praktyce pracy socjalnej*, red. K. Marzec-Holka, Bydgoszcz 2005.
- Oliwa-Ciesielska M., *Piętno nieprzypisania. Studium o wyizolowaniu społecznym bezdomnych*, Poznań 2004.
- Stankiewicz L., *Zrozumieć bezdomność*, Olsztyn 2002.